

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

11-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/11 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI*Rahmankulova Adolat Xushbakovna*

ПРОБЛЕМЫ РЕАБИЛИТАЦИИ НАСИЛЬСТВЕННО ПЕРЕСЕЛЕННЫХ НАРОДОВ

В УЗБЕКИСТАН В 1930 – 1940-е ГОДЫ..... 11-19

Назирхожаев Мухаммадалихожа Касимхожаевич

ФОРМИРОВАНИЕ И ОРГАНИЗАЦИЯ ЛАГЕРЕЙ ДЛЯ СОДЕРЖАНИЯ ЯПОНСКИХ

ВОЕННОПЛЕННЫХ В СОВЕТСКОМ СОЮЗЕ..... 20-29

Kaypova Malika Dautbay qizi

MUSTAQILLIQ YILLARIDA TURIZM SOHASIDAGI ISLOHOTLAR..... 30-33

Sobirova Dilfuza, Mirzaaxmedov Xabibullo, Odiljonov Xayitali

QO'QON XONLIGINING DIPLOMATIK ALOQALARI 34-39

Raupova Mushtariybegim Ilxomjon qizi

TURKISTON GENERAL-GUBERNATORLIGINING MA'MURIY-HUDUDIIY BOSHQARUVI

TARIXSHUNOSLIGI 40-47

Сапарбаев Бунёд Хуррамбек оглы

ДИПЛОМАТИЯ И ТОРГОВЛЯ НА ПЕРИФЕРИИ ИМПЕРИЙ: ВЗАИМООТНОШЕНИЯ

ХИВИНСКОГО ХАНСТВА И РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ

МУХАММАД РАХИМХАНА I (1806–1825) 48-54

Рузибоев Самандарбек, Ахмадбекова Ўғилой

НАУЧНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ АБУ РАЙХОНА БЕРУНИ

«АЛ-АСАР АЛЬ-БАКИЯ»: МЕТОДОЛОГИЯ, ИСТОЧНИКИ И КУЛЬТУРНО-

ХРОНОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ 55-64

Tilovov Mirqosim Amanturdiyevich

OLTINSOY TUMANI ARXEOLOGIK XARITASI 65-70

Shamshidinov Baxriddin Sharobiddin o'g'li

O'ZBEKISTONDA NEFT VA GAZ SANOATI TARIXI (1900-1950 YILLAR) 71-76

Abdurasulov Akmaljon

TURKISTONDA MATBAACHILIKNING VUJUDGA KELISHIDAGI HAMKORLIK

ALOQALARI TARIXI..... 77-86

Abatov Aydos

QORAQALPOG'ISTONDA SANOATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH

BOSQICHLARI (XX ASR II YARMI) 87-90

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI*Pirmatova Farangiz Ma'rufjonovna*

THE EFFECTS OF GREEN ECONOMY IMPLEMENTATION ON ECONOMIC GROWTH

IN DEVELOPING COUNTRIES..... 91-99

Jumabayev Adilbek Bazarbayevich

WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF REGIONAL ECONOMIC POTENTIAL 100-107

<i>Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li</i> BUDJET TASHKILOTLARIDA MOLIYAVIY NAZORATNI RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI TAKOMILLASHTIRISH	108-114
<i>Fayzieva Dilyora Shamsitdin kizi,</i> INSTITUTIONAL PRISM OF DIGITAL DIVIDENDS: THE IMPACT OF HUMAN CAPITAL AND "ANALOG COMPLEMENTS" ON THE DYNAMICS OF SOCIO-ECONOMIC INEQUALITY.....	115-123
<i>Турдыев Гайрат Ялгашевич</i> РАЗВИТИЕ АВТОКОЛОНИ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСПОРТНЫХ РЕФОРМ: ИСТОРИЧЕСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ ЭТАПЫ.....	124-129
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Xolmirzaev Nodirjon Nizomjonovich</i> SHAHAR AHOLISINING IJTIMOY MUAMMOLARINING IJTIMOY FALSAFIY TAHLILI ..	130-134
<i>Kenjayeva Dilrabo Rominovna</i> INSONIYAT TARIXI VA DINIY BAG'RIKENGLIK	135-139
<i>Karimov Raxmat Raxmanovich</i> СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕЖЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ ФИЛОСОФИИ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ	140-146
<i>Ergashev Urolbek Berkinovich</i> NAZARIY FALSAFANI TASNIFLASHDA AHMAD TOSHKO'PRIZODA YONDASHUVI.....	147-151
<i>Raximdjanova Dilnavoz Sunnat qizi</i> IBN RUSHDNING TAFAKKUR ERKINLIGI HAQIDAGI QARASHLARI.....	152-155
<i>Abdunazarov Lutfillo Mamanovich</i> YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA URBANIZATSIYA JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISHNING ZARURATI	156-160
<i>Tangirov Nizom Abduraxmonovich</i> NOOSFERA VA BARQAROR RIVOJLANISH PARADIGMASINING FALSAFIY-METODOLOGIK ASOSLARI	161-166
<i>Yusupova Nargiza Ro'stamovna</i> O'ZBEK ETNOMUSIQASIGA OID TARIXIY MANBA VA MUTAFAKKIRLAR ETNOMUSIQA BORASIDAGI QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI.....	167-172
<i>Xudoykulov Azamat Beshumovich</i> MA'NAVIY BARKAMOL YOSHLAR DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA G'OYAVIY TARBIYANING O'RNI	173-177
<i>Xamdamov Behzod</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR DUNYOQARASHIDA VATANPARVARLIK G'OYALARINING FALSAFIY-TARIXIY ASOSLARI	178-185
<i>Bekchanov Sanjar Ibragimovich</i> "MODERNIZATSIYA" TUSHUNCHASINING IJTIMOY-FALSAFIY MOHIYATI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA MILLIY KONSEPSIYALAR.....	186-190
<i>Adizov Azim Tolibovich</i> IJTIMOIY KONFRONTATSIYANING TUZILISHI VA DINAMIKASI.....	191-196

<i>Eshmurodov Nabillo</i> GLOBALLASHUV JARAYONIDA SHAXS MA'NAVİYATINING TRANSFORMATSIYASI VA BEGONALASHUV MUAMMOSI	197-201
<i>Yokubov Suxrob Firdavsovi</i> TASAVVUF TA'LIMOTINING G'OYAVIY MANBALARI	202-206
<i>Najimidinova Dilnoza Gulomjonovna</i> GLOBALLASHUV SHAROITIDA O'ZBEK MILLIY OILASINING IJTIMOIY-FALSAFIY MASALALARI	207-210
<i>Otokulov Abror Sobirkulovich</i> JAMIYATDA MA'NAVIY-AXLOQIYLIKNI YUKSALTIRISHDA SHAXS MAS'ULIYATINI OSHIRISH OMILI	211-217

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Maxamadaliyeva Zuxra Baxrom qizi, Adilova Nasiba Raximboy qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA MADANIY METAFORALARNING MOHIYATI	218-222
<i>Xusainova Zilola Yuldashevna, Yangibayeva Surayyo Gulumboyevna</i> DIAXRON KORPUS ALGORITMLARI	223-228
<i>Ruzibayeva Aziza Kahramanovna</i> POLITICAL EXILE AND PERSONAL IDENTITY IN LORD BYRON'S LIFE AND WORK	229-233
<i>Karimova Ozodaxon Avazxon qizi</i> A LINGUO-PRAGMATIC STUDY OF INFORMAL SPEECH IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES: COMPARATIVE ANALYSIS OF COMMUNICATIVE STRATEGIES, SOCIOCULTURAL CONTEXTS, AND PRAGMATIC FUNCTIONS	234-240
<i>Айтмуратова Турсынай Маратовна</i> КОНЦЕПТ «ТРУД» В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ	241-244
<i>Fayzullayeva Zebuniso Abdukarimovna</i> KONYUNKTIVNING SEMANTIK-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI	245-248
<i>Sodikova Vasilakhon, Gavharoy Isroiljon qizi</i> THE ISSUES OF INFORMATION SECURITY AND RELIABILITY IN MODERN JOURNALISM	249-258
<i>Холикова Замира</i> СРАВНИТЕЛЬНО-СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С КОМПОНЕНТОМ-ЗООНИМОМ «СОБАКА» В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ	259-272

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Турсунова Маликахон Улугбековна</i> СООТНОШЕНИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ РАНГОВ С КВАЛИФИКАЦИОННЫМИ КЛАССАМИ ДОЛЖНОСТЕЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН: НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗНАЧЕНИЯ КЛАССОВ И РАНГОВ В ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	273-286
<i>Karaketova Dilnoza Yuldashevna</i> JINOYAT SUBYEKTINI TAVSIFLOVCHI BELGI SIFATIDA RETSIDIV	287-294
<i>Мируктамова Феруза Лутфуллаевна</i> ПРАКТИКА ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ И БЕЗОПАСНОСТИ ДЕТЕЙ ОТ ИНФОРМАЦИОННЫХ УГРОЗ	295-300

<i>Xodjiev Yunus Muxitdinovich</i> MULK HUQUQIDAN VOZ KECHISHNING AYRIM MASALALARI.....	301-309
<i>Akayeva Marapat Abduxalikovna</i> FUQAROLIK HUQUQIDA ASSOSSIZ BOYLIK ORTTIRISH: MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA ...	310-317
<i>Nishonov Abdulloh Ubaydulloh o'g'li</i> ENERGETIKA SEKTORIDA ATROF-MUHITGA TA'SIRNI BAHOLASH TIZIMINI SHAKLLANTIRISHNING HUQUQIY SHART-SHAROITLARI.....	318-326
<i>Jiyenbayev Baxadir Ospanovich</i> EKOLOGIK AUDITNI HUQUQIY TA'MINLASHGA DOIR HUQUQIY NORMALARNING ILMIY VA NAZARIY MOHIYATI	327-332
<i>Шомуратова Пальмира Комил қизи</i> РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ НА ДОСУДЕБНОЙ СТАДИИ: ПРЕДЕЛЫ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ УСИЛЕНИЯ	333-339
<i>Калдарбеков Асылжан Оспанович</i> РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ПРАВОВАЯ ОХРАНА ЗЕМЕЛЬ ЛЕСНОГО ФОНДА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ОПЫТ КАЗАХСТАНА И УЗБЕКИСТАНА	340-351
<i>Istamova-Fayzullaeva Dilafruz Oybek qizi</i> SOMATIK HUQUQLARNING NAZARIY TALQINI: GERMANIYA VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI ASOSIDA QIYOSIY HUQUQIY TAHLIL	352-359
<i>Urakov Djaxongir Rajabovich</i> PROKURATURA ORGANLARINING YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTİKASINI AMALGA OSHIRISH BORASIDA HAMKORLIK FAOLIYATI	360-365
<i>Байтурова Ауда Набиевна</i> СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	366-373
<i>Xushvaqtov O'tkir Temirovich</i> VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGI TUSHUNCHASI NAZARIY VA QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI	374-382
<i>Mustafaqulov Dilshod Salomovich</i> NORMA IJODKORLIGI JARAYONIDA QONUNIYLIK PRINSIPI	383-389
<i>Nomazov Ixtiyor Ismailovich</i> ISBOT QILISH ELEMENTI SIFATIDA KO'RSATUVLARNI OLDINDAN MUSTAHKAMLAB QO'YISH	390-394
<i>Xoliqnazarov Farhod Bozor o'g'li</i> INTELLEKTUAL MULK HUQUQINI JINOIY-HUQUQIY HIMOYA QILISH MASALALARI ...	395-399
<i>Normuratov Aktam Tulaboy o'g'li</i> OLIY TA'LIM TIZIMIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI JALB QILISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....	400-403
<i>Шомахсудов Шоакрам Шомуратович, Парахатова Шахноза Ерназаровна</i> ОСОБЕННОСТИ ПОЛУЧЕНИЯ ОБРАЗЦОВ ДЛЯ КОМПЬЮТЕРНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЙ	404-411
<i>Rasulov Baxtiyor Shavkatovich</i> O'ZBEKISTONDA ATMOSFERA HAVOSINI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK NAZORATNI KUCHALTIRISH MASALALARI.....	412-418

<i>Javlijeva Gullola Abdurahim qizi</i> IJARA MEHNATI — NOTIPIK MEHNAT MUNOSABATLARINING SHAKLI SIFATIDA.....	419-425
<i>Babaeva Irodakhon Erkinjon qizi</i> ISSUES OF IMPLEMENTING INTERNATIONAL LEGAL NORMS IN THE FIELD OF CLIMATE CHANGE INTO THE NATIONAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	426-434
<i>Ядгаров Шахрух</i> ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА КАК СУБЪЕКТА МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА.....	435-439
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li</i> FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA BO'LAJAK MUHANDISLARNING FIZIKA FANIDAN NOSTANDART TOPSHIRIQLARNI BAJARISH ORQALI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH.....	440-446
<i>Ismaylov Azerbay Saparniyazovich</i> SUN'IY INTELLEKTNING TA'LIMDAGI O'RNI.....	447-451
<i>Xolmirzayeva Gulbahor Baxodirovna</i> MAKTABGACHA TA'LIMDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARNI MILLIY MODEL BILAN UYG'UNLASHTIRISH MEXANIZMLARI.....	452-457
<i>Raximova Lolaxon Abduraximovna</i> TALABALARNING KLINIK QAROR QABUL QILISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA BIOFIZIK DIAGNOSTIKA TEXNOLOGIYALARINI INTEGRATIV O'QITISH METODIKASI.....	458-462
<i>Toshmamatova Munisa Toshmamatovna</i> UMUMTA'LIM FANLARIDAN DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING MAVJUD HOLATI TAHLILI.....	463-466
<i>Raximdjanova Malikaxon Gapurdjanovna, Baybabayeva Shoiraxon Ismatovna</i> INTERCULTURAL COMPETENCE AND REFLECTIVE LEARNING IN GLOBALIZED HIGHER EDUCATION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS.....	467-473

Received: 1 December 2025
Accepted: 15 December 2025
Published: 30 December 2025

Article / Original Paper

HISTORICAL SOURCES ON UZBEKISTAN ETHNOMUSIC AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THINKERS' VIEWS ON ETHNOMUSIC

Yusupova Nargiza Rustamovna

Associate Professor, Uzbek State University of Physical Education and Sports,
Independent Researcher, National University of Uzbekistan

Abstract. This article analyzes the formation, development and scientific and philosophical interpretations of Uzbek ethnomusic based on historical sources and the views of thinkers. In particular, the ancient Turkic texts, "Avesta", Arab-Persian sources, music treatises of the Timurid era, as well as the scientific and theoretical views of thinkers such as Al-Farabi, Ibn Sina, Jami, Navoi on music are considered from the perspective of their influence on the development of ethnomusic. Within the framework of the topic, the aesthetic essence of Uzbek folk music, its role in social life, and the mechanisms of influence on the spiritual and cultural development of society through music are philosophically analyzed, and a scientific conclusion is drawn in harmony with the information about ethnomusic from historical sources.

Keywords: Uzbek ethnomusic, historical sources, ancient Turkic texts, philosophy of music, Al-Farabi, Ibn Sina, Jami, Navoi, aesthetic views, spiritual and cultural development.

O'ZBEK ETNOMUSIQASIGA OID TARIXIY MANBA VA MUTAFAKKIRLAR ETNOMUSIQA BORASIDAGI QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI

Yusupova Nargiza Ro'stamovna

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti dotsenti,
O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek etnomusiqasining shakllanishi, taraqqiyoti va uning ilmiy-falsafiy talqinlari tarixiy manbalar hamda mutafakkirlar qarashlari asosida tahlil qilinadi. Xususan, qadimgi turkiy bitiklar, "Avesto", arab-fors manbalari, Temuriylar davri musiqa risolalari, shuningdek, Al-Farobiy, Ibn Sino, Jomiy, Navoiy kabi mutafakkirlarning musiqaga oid ilmiy-nazariy qarashlari etnomusiqqa rivojiga ko'rsatgan ta'siri nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Mavzu doirasida o'zbek xalq musiqasining estetik mohiyati, uning ijtimoiy hayotdagi tutgan o'rni, musiqa orqali jamiyatning ma'naviy-madaniy taraqqiyotiga ta'sir mexanizmlari falsafiy tahlil qilinib, tarixiy manbalarining etnomusiqqa haqidagi ma'lumotlari bilan uyg'un holda ilmiy xulosa chiqariladi.

Kalit so'zlar: o'zbek etnomusiqasi, tarixiy manbalar, qadimgi turkiy bitiklar, musiqa falsafasi, Al-Farobiy, Ibn Sino, Jomiy, Navoiy, estetik qarashlar, ma'naviy-madaniy taraqqiyot.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI11Y2025N24>

Etnomusiqqa — etnomadaniyatning ajralmas tarkibiy qismidir. Chunki u xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar, diniy marosimlari, turmush tarzi va ijtimoiy munosabatlarini musiqiy shaklda ifoda etadi. Xalq qo'shiqlari, dostonlar, maqomlar va an'anaviy cholg'u asboblari orqali etnomusiqqa milliy identifiklikni saqlashga, avlodlardan avlodga qadriyatlarini yetkazishga xizmat qiladi. Shu bois u etnomadaniyatning ma'naviy qatlamini yorituvchi, xalqning o'zligini ifodalovchi asosiy unsurlardan biri sifatida qaraladi. Etnomusiqaning xalq, millat madaniy rivojida o'rni haqida mamlakatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev ham quyidagi so'zlarni aytib o'tadi: "Agar biz asl, haqiqiy san'atni bilmoqchi, o'rganmoqchi bo'lsak, avvalo mumtoz maqom

san'atini bilishimiz, o'rganishimiz kerak. Agar biz san'atni, madaniyatni ko'tarmoqchi bo'lsak, avvalo mumtoz maqom san'atini ko'tarishimiz kerak. Maqom ohanglari, maqom ruhi va falsafasi har bir inson qalbidan, avvalo, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodimizning ongi va yuragidan chuqur joy olishi uchun bor imkoniyatlarimizni safarbar etishimiz zarur.”[1] Yuqoridagi mamlakatimiz prezidentining so'zlaridan ham ko'rinib turibdiki milliy madaniy rivojlanishimizda, yoshlarni har tomonlama barkamol qilib voyaga yetkazishimizda etnomusiqaning ahamiyati va o'rni juda katta hisoblanadi.

Etnomusiqaning ilk ildizlari insoniyatning qadimiy marosim va turmush amaliyotlari bilan chambarchas bog'liqdir. Qadimgi davrlarda musiqa mehnat jarayonida ritm saqlash, ovchilik va dehqonchilik marosimlarida birlashuv ramzi sifatida, shuningdek, diniy e'tiqod va sehr-jodu amaliyotlarida muhim vosita bo'lib xizmat qilgan.

Shamanlikda qo'shiq va cholg'u asboblari ruhlar bilan aloqa qilish vositasi deb qaralgan bo'lsa, Sharqdagi qadimgi jamiyatlarda musiqa inson ruhiy tarbiyasining ajralmas qismi sifatida e'tirof etilgan. Shu bois etnomusiqaning ilk ildizlari nafaqat estetik ifoda, balki ijtimoiy birdamlik va dunyoqarashni shakllantirish vositasi sifatida qadrlangan. Jumladan “Stanford Encyclopedia of Philosophy” 2025 yildagi nashrida etnomusiqaning kelib chiqishiga oid quyidagi mulohaza berilgan: “Ko'pgina G'arb falsafiy qarashlarida musiqaning paydo bo'lishi qadimgi Gretsiyaga — Pifagorliklar musiqiy uyg'unlik kosmosning matematik tartibini aks ettiradi deb hisoblagan va musiqa axloqiy hamda metafizik funksiyalarga ega ekanligi ta'kidlangan markazga bog'lanadi.”[2] Bu yuqoridagi fikrlarni mantiqiy davom ettiradigan bo'lsak, musiqaning paydo bo'lishiga oid qarashlar borasida qadimgi yunon olimlarining fikrlari muhim ahamiyat egadir.

Xususan, musiqaning paydo bo'lishi haqida qadimgi yunon mutafakkirlaridan Pifagor musiqaning kelib chiqishini ko'proq matematik nisbatlar va ohanglar orasidagi uyg'unlik nazariyasi asosida tushunadi. U ta'kidlagan fikr — musiqiy intervallar (oktava, kvinta, kvarta) sonlar orasidagi oddiy nisbatlar yordamida aniqlanishi mumkin. Bu fikrga ko'ra, musiqa nafaqat estetik zavq beradi, balki kosmik tartib va axloqiy uyg'unlikni aks ettiradi. Musica universalis (osmon musiqasi) g'oyasi shundaki, samoviy jismlar harakatga kelganda, ularning havoda va matematik nisbatlarda uyg'unlik yaratishi inson ruhiga tushunilmasa-da, ruhiy jihatdan ta'sir qiladi. Shu tarzda, musiqa Pifagor uchun tabiatdagi tartib va inson ruhidagi tartibni uyg'unlashtirishi orqali paydo bo'lgan.

O'rta Osiyoda etnomusiqaning dastlabki namunalarining shakllanishi qadimgi dehqonchilik madaniyati va marosimiy amaliyotlar bilan uzviy bog'liqdir. Miloddan avvalgi davrlardayoq bu hududda hosil bayramlari, nikoh va dafn marosimlarida qo'shiq va raqslar muhim ijtimoiy vazifa bajargan.

Arxeologik topilmalardan ma'lum bo'lishicha, Sug'd, Baqtriya va Xorazm madaniyatida nay, doira, chang singari cholg'u asboblari keng qo'llanilgan. Shuningdek, Avesto kitobida qo'shiq va musiqaning marosimiy hamda ruhiy poklanishdagi o'rni qayd etilgan. Shu tariqa, O'rta Osiyoda etnomusiqaning dastlabki namunalari diniy marosim, mehnat jarayonlari va ijtimoiy hayotning turli ko'rinishlari bilan bog'liq holda vujudga kelgan.

Qadimiy manbalarda va xalq og'zaki ijodida musiqa yordamida boshqarilgan bir nechta hayvonlar haqida rivoyatlar uchraydi:

- ot – qadim turkiy va ko'chmanchi xalqlarda otni yo'ldosh qilish, uni yurishga yoki tinchlantirishga nay va qo'shiq yordamida ta'sir etilganligi aytiladi;

- tuya – ko‘plab Sharq xalqlarida tuya karvonlarini yuritishda doira, nay yoki maxsus karvon qo‘shiqlari bilan boshqarish odat bo‘lgan;
- ilon – hind va sharqona an‘anada ilonlar ko‘pincha pungi yoki nay (shamol cholg‘usi) chalish orqali harakatga keltirilgan;
- qushlar – ayrim rivoyatlarda qushlarni ov qilish yoki jalb etishda surnay yoki qaval (shamol cholg‘ulari) ishlatilganligi eslatiladi.

Shunday qilib, qadimiy tasavvurlarda musiqa nafaqat marosimiy va ruhiy, balki hayvonlarni boshqarishda ham amaliy vosita sifatida ko‘rilgan.

Zardushtiylik dini hukmron bo‘lgan qadimgi davr madaniy qatlamlari o‘zbek etnomusiqasining eng qadimgi arxaik unsurlaridan birini tashkil qiladi. Avestodagi kosmogonik tasavvurlar, olov va yorug‘likka sig‘inish, shuningdek tabiat unsurlari bilan uyg‘unlik prinsipi dastlabki musiqa marosimlarida ritmik takrorlar, barqaror ohang strukturasi va kollektiv kuylash shaklida namoyon bo‘lgan.

Zardushtiylik marosimlari — yashtlar va g‘oshalardagi matn–ohang birligi keyinchalik o‘zbek baxshichiligi, cho‘pon cholg‘ulari va marosim qo‘shiqlarida saqlanib qolgan qadimiy modal (lad) tuzilmalarga, ayniqsa tor diapazonli, monotoniya asosidagi kuylash uslublariga ta‘sir ko‘rsatgan. Shuningdek, “yaxshi fikr, yaxshi so‘z, yaxshi amal” tamoyiliga asoslangan zardushtiy axloqiy-estetik qarashlar musiqaning ijtimoiy funksiyalarini — xotirjamlik, uyg‘unlik, marosimiy poklanish va jamoaviy birlikni mustahkamlovchi vosita sifatidagi rolini kuchaytirgan.

Natijada zardushtiylikning musiqiy an‘analari o‘zbek etnomusiqasining marosimiy qatlamida — Navro‘z, bahor qo‘shiqlari, olov va tabiatni madh etuvchi ashulalarda — arxaik ritm, ohang va semantik ramzlar orqali hozirgacha yashab keladi.

Qadimgi davrlarda o‘tkazilgan Navro‘z bayramidagi musiqalar mazmuni asosan kosmogonik, marosimiy va hosildorlikka oid ramzlar bilan bog‘liq bo‘lgan. Dastlabki Navro‘z kuy va qo‘shiqlari tabiatning qayta tug‘ilishi, yorug‘likning zulmat ustidan g‘alabasi, yil fasllarining almashinuvi va hosilning barakali bo‘lishi kabi qadimiy tasavvurlarni ifodalagan. Zardushtiylik ta‘siridagi an‘analarda musiqa olov, suv, yer va havo kabi to‘rt unsurga sig‘inish ramzlari bilan uyg‘un bo‘lgan; kuylarda barqaror ritmik takrorlar, tor diapazon, monoton ohanglar marosimiy trans holatini yaratgan.

Navro‘z marosimlarida ijro etilgan qo‘shiqlar chorvadorlik va dehqonchilik bilan bog‘liq tilaklar, yurt tinchligi, farovonlik, yangi yilning poklik va baraka olib kirishi haqidagi duolar mazmuniga ega edi.

Qadimiy cholg‘ular — doira, nog‘ora, surnay va cho‘pon naylarining ovozi jamoani birlashtiruvchi, yangilanish ruhini ifodalovchi musiqa manbai bo‘lib xizmat qilgan. Shuningdek, Navro‘z musiqalarida “jonlanish” va “uyg‘onish” timsollari ustuvor bo‘lib, ular tabiatning yangilanish jarayonini insonning ruhiy poklanishi bilan bog‘lovchi estetik mazmunga ega bo‘lgan.

Mehrjon qadimda kuz hosilini yakunlash, quyoshning muvozanat holatini nishonlash va Mehr (Mehr–Mitra) timsoli bilan bog‘liq ezgulik, do‘stlik va shukronalik g‘oyalarini madh etuvchi bayram bo‘lgan. Bu marosimlarda cholg‘u va qo‘shiq markaziy o‘rin egallagan: doira, nog‘ora va qadimiy surnay turidagi puflama cholg‘ular marosimning tantanavor va madhiyaviy xarakterini kuchaytirgan; qo‘shiqlarda esa hosilning barakasi, tabiatning saxovati, jamoaning birdamligi va Mehrning himoyasi haqidagi mazmunlar kuylanadi.

Marosim musiqasi ritmik jihatdan barqaror, ohang jihatidan esa tantanavor va keng diapazonli bo'lib, bahoriy yangilanishdan farqli ravishda kuzgi sermahsullik va hayotiy quvvatning "to'liq davri"ni ifodalagan. Shu orqali Mehrjon musiqasi mazmuni Navro'z musiqasining "uyg'onish" ruhidan farqli tarzda "poyoniga yetgan to'liqlik", shukronalik va jamiyatning ma'naviy birlik g'oyalarini aks ettirgan. Mehrjon bayrami tadqiqotchilaridan Mary Boyce bu haqda quyidagilarni yozadi: "Mehrjon shukronalik marosimlari, ziyofatlar, o'qilmalar va quvonchli musiqa bilan nishonlangan." [3] Bu manbada qadimgi davrlardan boshlab nishonlangan o'zbek etnomadaniyatning muhim tarkibiy qismi bo'lgan mehrjon bayrami musiqasi keng miqyosdan o'tganligi va bu marosimning tarkibida albatta musiqa muhim ahamiyatga ega bo'lganligini bilib olamiz.

Mehrjon bayrami Markaziy Osiyo hududining zardushtiylikdan avvalgi va keyingi davrlaridagi eng qadimiy agrar-marosimiy an'alaridan biridir. Undagi musiqaning asosiy funksiyasi — kuzgi hosilning tugallanishi, tabiatning "to'yinganlik" bosqichi, Mehr-Mitra timsolining yorug'lik va adolat nuri bilan bog'liq g'oyalarni ifodalashdan iborat bo'lgan. Bu marosim musiqasida teng ritmli nog'ora zarblari, tantanavor surnay ohanglari va doiraning yuqori tembri asosiy o'rinni egallagan — bu esa keyinchalik o'zbek xalq musiqasining "kuzgi marosimlar" qatlamiga xos ohanglarda aks etgan.

Kushonlar davri (mil. I–III asrlar) Markaziy Osiyo, jumladan hozirgi O'zbekiston hududida musiqiy madaniyatning shakllanishida muhim bosqich bo'lib, bu davr musiqasi turli sivilizatsiyalar — yunon-baqtriya, hind, baqtriya-saka, zardushtiy va mahalliy turkiy-ironiya an'analari sintezi asosida rivojlangan. Kushonlar san'ati yodgorliklarida tasvirlangan liralari, arflari, nay va karnay tipidagi puflama cholg'ular, shuningdek baraban va doira turidagi zarbli asboblari ushbu davrda professional musiqachilik va marosimiy kuy-qo'shiqlarning keng tarqalganini ko'rsatadi. Ayniqsa Buddaviy madaniyatning kirib kelishi bilan kuylash, qiroat, madhiyaviy ohanglar va sponsorial (savol-javob) uslubdagi qo'shiqlar rivojlangan. Bu davrdagi musiqiy tizimlarda qadimgi pentatonik unsurlari bilan bir qatorda, hind-eron makoniga xos modal tuzilmalar ham shakllanib, keyinchalik o'zbek xalq musiqasining marosimiy va epik (baxshichilik) qatlamiga asos bo'lgan. Shu tariqa Kushonlar davridagi ko'p qatlamli madaniy muloqot o'zbek musiqasining ilk professional shakllanish jarayoniga kuchli estetik va texnik asos yaratdi.

Turk xoqonligi davrida (VI–VIII asrlar) Markaziy Osiyo hududida o'zbek etnomusiqasining shakllanishi ko'chmanchi turkiy qabilalarning musiqiy an'analari, harbiy-marosimiy ohanglar va shamanistik kuylari asosida yangi bosqichga ko'tarilgan. Bu davr musiqasi avvalo ritmik kuch, qahramonlik ruhiyati va jamoaviy birlashuv g'oyalariga tayangan bo'lib, karnay, surnay, bo'ridan yasalgan bug'u–nay, qo'ng'iroq va nog'ora kabi cholg'ular asosiy vosita bo'lgan. "Köktürk tamg'alari" va Orxon-Enasoy bitiklarida musiqaning harbiy ruhni ko'tarish, tantanalar va muhim marosimlarda xalqni birlashtirish vazifasini bajargani qayd etilgan; shuningdek, o'lan va qissa tipidagi epik qo'shiqlar shakllanib, keyinchalik o'zbek baxshichiligi va doston ijrochiligining dastlabki qatlamini yaratgan.

Shamanlar tomonidan ijro etilgan trans holatini chaqiruvchi monoton ritmlar va tor diapazonli kuylash uslublari marosimiy musiqaning asosini tashkil etib, ular hozirgi o'zbek marosim kuylaridagi ayrim arxaik ohang tuzilmalari, ritmik usullar va epik qo'shiq shakllarida davom etib keladi. Shu bois Turk xoqonligi davri o'zbek etnomusiqasining epiklik, marosimiylik

va ritmik kuchga tayangan qadimiy qatlamlarini shakllantirgan davr sifatida alohida ahamiyatga ega.

Arab xalifaligining VIII asrda Movarounnahrni zabt etishi mintaqaning musiqiy hayotiga ham muhim o'zgarishlar kiritdi. Avvalo, mahalliy turkiy-eroniy musiqiy an'analarga arab-islam madaniyati, xususan maqom tizimi, qur'oni tilovatning ohangiy qoidalari, madhiyalar va nasr-qiroatning melodik uslubi kirib keldi. Bu jarayon natijasida avvalgi shamanistik va zardushtiy marosim musiqasi sekin-asta diniy-axloqiy mazmundagi ohanglar bilan boyidi; musiqaning ijtimoiy vazifasi esa ko'proq ma'rifiy va tarbiyaviy tus oldi. Arab tilining kirib kelishi bilan she'riy san'at — aruz vazni, qasida va g'azalning kengayishi musiqiy kuylarning ohangiy tuzilmasiga, ritmik usullariga va vokal uslubiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, xalifalik davrida musiqa ilmiy jihatdan rivojlanib, Abu Nasr Forobiy va Ibn Sino kabi allomalar musiqa nazariyasining ilmiy-metodik asoslarini yaratdilar; bu nazariy meros keyinchalik o'zbek maqomlari, xususan Shashmaqom va boshqa mahalliy makonlarning shakllanishida tayanch bo'lib xizmat qildi. Natijada arab davri o'zbek etnomusiqasiga ilmiylik, maqomiy tizim, poetik murakkablik va vokal-ritmik intizom olib kirgan davr sifatida tarixda muhim iz qoldirdi.

Somoniylar hukmronligi davrida (IX–X asrlar) Movarounnahr va Xorazm hududida o'zbek etnomusiqasi ilmiy, estetik va ijodiy jihatdan sezilarli rivojlanish bosqichiga ko'tarildi. Bu davrda musiqiy an'analarga arab-islom madaniyati, turkiy-eroniy urf-odatlar va mahalliy xalq ijodi uyg'unlashdi. Madrasalar, masjidlar va jamoaviy marosimlar orqali maqom tizimi, qur'on tilovati melodik qoidalari, poetik-ritmik ohanglar keng tarqaldi, shu bilan birga mahalliy xalq qo'shiqlari, marosim va epik qo'shiqlar ham mustahkam saqlanib, ijodiy sintez yuz berdi.

Somoniylar davrida musiqaning ijtimoiy funksiyasi kengayib, nafaqat diniy va marosimiy, balki siyosiy tantanalar, ziyofatlar va xonadon hofizlarining ijodiy faoliyati orqali madaniy hayotning ajralmas qismiga aylangan. Shu davr musiqiy ijodi ilmiy nazariya va amaliy ijro muvozanati, maqomiy ohanglar tarkibi va vokal-ritmik murakkablik jihatidan keyingi asrlar o'zbek etnomusiqasining shakllanishiga poydevor yaratdi. Natijada Somoniylar hukmronligi o'zbek etnomusiqasining ilmiy, marosimiy va epik qatlamlarini boyitgan, maqom va xalq qo'shiqlarining uyg'un sintezini shakllantirgan davr sifatida tarixda alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

O'rta asrlar Sharq uyg'unish davri deb ataladigan IX–XII asrlar o'zbek etnomusiqasi rivojida ham muhim kashfiyotlarni keltirib chiqardi. Xususan bu davrda o'zbek mutafakkirlaridan Farobiy va ibn Sinolar musiqa ilmini nazariy va amaliy jihatdan o'rganibgina qolmay, balki bu san'at turini zamonasining eng yuqori chuqqisiga olib chiqdi desak, mubolag'a bo'lmasa kerak. Abu Nasr Farobiy musiqa ilmiga oid "Katta musiqa kitobi" asari mavjud bo'lib, bu asar Farobiygacha bo'lgan musiqa ilmini tahlil qilish va bu sohani ilmiy yuksaltirishga bag'ishlangan.

Farobiy (870–950) o'zbek musiqasi tarixiga bevosita guvohlik qilgan emas, lekin uning musiqa nazariyasi va amaliy musiqiy ta'riflari Markaziy Osiyo hududida shakllangan xalq musiqasiga, xususan o'zbek etnomusiqasining maqomiy, ritmik va pedagogik qatlamlariga chuqur ta'sir ko'rsatgan. Farobiy musiqaning tabiat bilan uyg'unligi, ohanglar orasidagi nisbat va modal tizimning estetik ahamiyatini ta'kidlagan; u maqomlarni "ruhiy va aqliy uyg'unlikka yetaklovchi tizim" sifatida ko'rgan. Bu qarashlar o'zbek xalq qo'shiqlari va marosimiy musiqasida tonalitet va ritm uyg'unligi, shuningdek, vokal-ritmik murakkablikning shakllanishiga asos bo'lgan.

Farobiy ijodida kuylash va cholgʻu ijrosining inson ruhiyatiga taʼsiri, musiqaning ijtimoiy va tarbiyaviy roli ham muhim oʻrin egallaydi; bu gʻoyalar keyinchalik Shashmaqom va boshqa oʻzbek maqom anʼanalari rivojida, marosim va epik ijro uslublarida aks etgan. Shu tariqa Farobiy musiqiy ilm-fani orqali oʻzbek etnomusiqasining nazariy, ritmik va estetik poydevorini yaratgan olim sifatida tarixda muhim oʻrin tutadi. Bu haqda Farobiy oʻzining “Katta musiqa kitobi”da quyidagilarni taʼkidlaydi: “Musiqa ruhni tarbiyalaydi, insonning aqliy va hissiy uygʻunligini shakllantiradi; ohanglar orasidagi nisbatlarni tushunish orqali inson ruhiy mukammallikka erishadi.”[4] Ushbu koʻchirmada Farobiy musiqani faqat estetik zavq manbai sifatida emas, balki ruhiy tarbiya vositasi sifatida koʻrishini tushunish mumkin. Bu fikr oʻzbek etnomusiqasida kuylash va marosimiy qoʻshiqlar orqali jamoaviy va shaxsiy ruhiy uygʻunlikni shakllantirish anʼanasi bilan uzviy bogʻliq. Masalan, marosimiy qoʻshiqlar, Navroʻz va Mehrjon kabi bayram qoʻshiqlari jamiyat aʼzolarini birlashtiradi, ularning ruhiyatini ijobiy holatga olib keladi. Bundan tashqari Farobiy ohanglar orasidagi nisbatlar va tonal tizimni ruhiy mukammallik bilan bogʻlaydi. Bu qarash maqom tizimi va oʻzbek xalq musiqasining modal (lad) tuzilmalari bilan bevosita bogʻliq: maqomiy kuylarda har bir ohangning joylashuvi va ritmik struktura eshituvchida tinchlik, uygʻunlik va estetik qoniqish uygʻotadi.

Farobiy nazariyasi orqali biz oʻzbek musiqasining qadimiy qatlamlarini tushunishimiz mumkin: musiqaning ruhiy va ijtimoiy funksiyasi, ritmik- modal uygʻunlik, marosimiy va epik qatlamlar bir-biriga bogʻlanadi. Shu tariqa, Farobiy musiqiy nazariyasi oʻzbek etnomusiqasining ilmiy-pedagogik va estetik poydevori sifatida tarixiy ahamiyatga ega ekanini koʻrsatadi.

Ibn Sino (Avitsenna, 980–1037) musiqani nafaqat sanʼat, balki ilmiy-falsafiy va tibbiy nuqtai nazardan tahlil qilgan. Uning asosiy musiqiy asarlari Kitab al-Shifa (Shifo kitobi) – bu asar falsafa, ilm-fan va musiqa nazariyasi boʻlimlarini oʻz ichiga oladi, Kitab al-Najat (Najot kitobi) – musiqaning ruhiy, hissiy va pedagogik ahamiyati haqida qisqacha fikrlar mavjud, Kitab al-Musiqa (albatta, Kitab al-Shifa doirasida) – tonallar, ritm va ohanglar haqida ilmiy taʼriflar beradi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. “Prezident Shavkat Mirziyoyev Xalqaro maqom sanʼati” – Gazeta.uz, nutq, 2018 yil, 7 sentyabr. <https://www.gazeta.uz/oz/2018/09/07/nutq/>
2. Stanford Encyclopedia of Philosophy. “History of Western Philosophy of Music: Antiquity to 1800”. Kaliforniya. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2025. P. 1. <https://plato.stanford.edu/entries/hist-westphilmusic-to-1800/>
3. Mary Boyce, Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices, Routledge & Kegan Paul, London, 1979, p. 109.
4. Farobiy. Kitob al-Musiqa al-Kabir (The Great Book of Music), tarjima va tahlil: J. P. Hogendijk, Leiden: Brill, 1985, p. 47.
5. Bruno Nettl. The Study of Ethnomusicology: Thirty-One Issues and Concepts. Chikago. 2005. University of Illinois Press, P. 32–33.
6. Umurzakov I. Oʻzbek musiqa sanʼati rivojlanish tendensiyalarining falsafiy-madaniy tahlili. Mavzusidagi falsafa fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiya. – Toshkent. 2024. –B. 12.
7. Umurzakov I. Oʻzbek musiqa sanʼati rivojlanish tendensiyalarining falsafiy-madaniy tahlili. Mavzusidagi falsafa fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiya. – Toshkent. 2024. –B. 12.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/11 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).